

Özet

Toplumsal cinsiyetten bahsederken çok defa merkeze alınan eşitlik ilkesinin, cinsiyetsizleştirici ve tektipleştirici bir yapıya sahip olduğu bugün daha sık dile getirilmektedir. Cinsiyet üzerinden düşünürken fıtratı dik-kate alıp almama konusunda yaşanan asırlık endişe, fıtratın eşitliğe engel teşkil etmeyeceği ya da eşitliği aşarak adalet konusunda pekiştirici rol üstlenebileceği söylemleriyle bir nebze de olsa bertaraf edilmiş görünmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylemler, yasalar önünde eşitliği sağlamanın ve erkek için söz konusu olan hak ve fırsatları kadına da vermenin asıl olduğundan yola çıksa da, bir zaman sonra kâmil insan olarak erkeği merkeze alan ve cinslerden birini diğerinde eriten bir yapının eşitliği sağlamayacağı, aksine bizatihi mağduriyetin kaynağı haline geleceği kanaatine ulaşmıştır.

Güçlü bir anlam zeminine sahip olan adalet mefhumu, toplumsal cinsiyet çalışmalarına yeni ufuklar kazandırmaya adaydır. Bu makale, adaletin anlam dünyası eşliğinde toplumsal cinsiyet olgusuna bakmayı amaçlamaktadır. Makalede; eşitlik, denge ve hakkaniyet olmak üzere adalet kavramına ait üç anlam öbeğinden hareket edilmekte ve İslam'ın temel metinleri referans olarak kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik, Adalet, Din.

Abstract

The principle of equality having a sexless and stereotyping structure, taken mostly as the basis while explaining gender is being expressed more frequently today. The century old anxiety about whether to take into account the human nature through sex, seem to be eliminated to a certain extent with the discourses that the human nature will not be an obstacle to equality or the human nature can assume a strengthening role on justice by overcoming the equality. Despite the discourses on gender equality, starting from the principle of ensuring equality before the law and rights and opportunities for men to be also given to women, the structure putting the men in the center as a perfect human-being and men and women dissolving into each other will not assure equality, on the contrary the conclusion is that it will become a source of victimaization itself.

The concept of justice which has a strong sense of a semantic ground is poised to gain new horizons for gender studies. This article aims to examine the phenomena of gender guided by a sense of justice. In this article, the three semantic groups belonging to justice including equality, balance and fairness and the basic texts of Islam are taken as references.

Keywords: Gender, Equality, Justice, Religion.

Giriş

Topluşsal cinsiyet olgusunun izlerini geçmişe doğru sürdüğümüzde, yaratılışa kadar uzanan girift bir zincirle karşılaşmak mukadderdir. Bu zincirin halkaları arasında, ilk kadını "ikincil" ve "günahkâr" olarak anan zihniyetin dinî metinlerden beslenme çabasını (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 3/1-24; Levililer 15/19-30) ve kadını "beden"e indirgeyerek biyolojik hayatın mekânı olarak tasavvur ettiği "ev"le özdeşleştiren ilkçağ felsefesinin tutumunu (Platon, 2001: 43, 111; Lloyd, 1996: 26) görmek mümkündür. "Kadının ruhu var mı, kadınlar insan mı?" tartışmalarının kilisede başlayıp sosyal hayata sıçrayan etkisi; Fransız İhtilali ile yükselen özgürlük söyleminden kadına düşen pay; sanayileşme ile fabrikalara taşınan kadın iş gücünün eşitlik talebi gibi birçok olay ve olgu da aynı zincirde yer almaktadır.

Biyolojik "cinsiyet"ten farklı olarak, erkeklerin ve kadınların "toplumsal cinsiyet" kimliklerine sahip oldukları; biyolojik kimliklerin tarihsel ve kültürel etkilerle psikososyal bir değişim ve dönüşüm geliştirdiği savı, kadın hareketlerinin belki de en temel iddiasıdır. Buna göre, her toplum, bir kız veya oğlan çocuğunu, zamanla farklı nitelikleri, davranış modelleri, rolleri, sorumlulukları, hakları ve beklentileri olan bir erkek ve kadına dönüştürür. Uygun/yakışan/meşru tutum ve davranışları ona öğretir, kendisini ve karşı cinsi algılama çerçevesini çizer, kayıp ve kazanımlarını belirler, toplumsal hayata ne oranda katılacağını ve ne şekilde temsil edileceğini söyler. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kadınlarla erkekler arasındaki toplumsal ilişkileri düzenlemek için kullanılan bir kavramdır ve "kültürel inşalara" işaret etmenin bir yoludur (Güldü ve Kart, 2009: 101).

İnsan davranışlarını anlama ve açıklama çabası, kalıtım esaslı olan biyolojik tesirleri, değişime açık sosyal ilişki ağlarıyla birlikte düşünmeyi gerektirir (Ersoy, 2009: 211). Biyolojik olan ile toplumsal olanı net çizgilerle birbirinden ayırarak düşünmek imkânsızsa da, değişim söz konusu olduğunda aradaki fark belirginleşmektedir. Biyolojik cinsiyetin değişmezliğinin aksine toplumsal cinsiyetin ge-

tirdiği roller dinamiktir; zamana, coğrafyaya, kültürel örgüye, politik iklime göre değişebilir. Toplumsal cinsiyete dair algılar değişime, gelişime, eğitime, yönetime ve yeniden yapılandırılmaya açıktır. "Erkeklik" ve "kadınlık" birbirlerini üreten metaforlardır. Karşılıklı etkileşim süreci içerisinde her iki cinsiyet de birbirlerinin oluşumunu ve dönüşümünü sağlamaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyeti kalıplaşmış değer yargıları, başka bir deyişle "sabit bir yapı" olarak değil, süreç içerisinde değişen, oluşum halindeki bir "performans" olarak ele almak anlamlı olacaktır (Uçan, 2012: 263; Maral, 2004: 128).

Kısaca Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

"Kadın doğulmaz, kadın olunur." diyen Beauvoir'ın 1949'da açtığı izden yürüyen çalışmaları incelerken, merkezdeki önemini hiç yitirmeyen toplumsal cinsiyet kavramının tartışmalı olduğunu hatırlamakta yarar vardır. Çünkü bu kavram, farklı tarihlerde ideolojik konumlara işaret eden farklı bağlamlarda ve anlamlarda kullanılmıştır. Ancak kuşbakışı bir ifadeyle söylemek gerekirse, toplumsal cinsiyetle eşitsizlik arasında sıkı bir bağ kurulmakta, hak ve güce kimin ne derece sahip olduğuna veya sahip olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentilerin cinsiyet temelli bir asimetri oluşturduğuna vurgu yapılmaktadır (Günay ve Bener, 2011: 159). Nitekim "toplumsal cinsiyet, sınıf ve ırk" üçlüsünün yaygın kullanımı, cinsiyet eşitsizliğini kapitalizm ve ırkçılık gibi diğer tabiiyet sistemleriyle ilişki içinde düşünmeye zemin hazırlar.¹ Dolayısıyla, farklılıkları gündemde tutarak cinsiyet eşitsizliğini körükleyen sosyal ve kültürel kodlarla mücadelenin gerekliliği, bir diğer ifadeyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gayret göstermenin önemi ortak bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözgelimi Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 2. maddesinin (c) bendinde taraf devletler için "Kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla herhangi bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak" hükmü yer almaktadır (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, 2008–2013).

Kadın istihdamının artırılması, karar alma/yönetim süreçlerinde kadın temsiline güçlendirilmesi, kız çocuklarının okullaştırılması, kadın yoksulluğuyla ve kadına yönelik şiddetle mücadele edilmesi gibi politika ve uygulamalar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin pratiğe dönük yüzünü oluşturmaktadır. Teoride ise böyle bir eşit-

1 http://kasaum.ankara.edu.tr/?page_id=182

liğin sağlanmasına yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların, kadını erkeklerle birebir eşitlemekten ve her iki cinse eşit davranmaktan başlayan ancak zaman içinde farklılıkları dikkate alan özel eşitlik programlarına evrilen, sonuçta da cinsiyet rollerini değiştirecek politikaları dillendiren bir silsile oluşturduğu görülmektedir (Dedeoğlu, 2009: 47). Bir diğer ifadeyle, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylemler, yasalar önünde eşitliği sağlamanın ve erkek için söz konusu olan hak ve fırsatları kadına da vermenin asıl olduğundan yola çıkarsa da, bir zaman sonra kâmil insan olarak erkeği merkeze alan ve cinslerden birini diğerinde eriten totaliter bir zeminin eşitliği sağlamayacağı, aksine bizatihi mağduriyetin kaynağı haline geleceği kanaatine ulaşmıştır.

Toplumsal cinsiyetten bahsederken çok defa merkeze alınan eşitlik ilkesinin, cinsiyetsizleştirici ve tektipleştirici bir yapıya sahip olduğu bugün daha sık dile getirilmektedir. Farklılıkları gören ve bunun üzerinden politika geliştiren, eşitliği sağlarken adaleti göz ardı etmeyen bir sisteme ihtiyaç olduğu ortadadır. Cinsiyet üzerinden düşünürken fıtratı dikkate alıp almama konusunda yaşanan asırlık endişe, fıtratın eşitliğe engel teşkil etmeyeceği ya da eşitliği aşarak adalet konusunda pekiştirici rol üstlenebileceği fikriyle bir nebze de olsa bertaraf edilmiş görünmektedir. Kültürel ve toplumsal kodların cinsiyeti temel alarak oluşturduğu dengesizliği kadınlar lehine değiştirme çabaları her geçen gün artarken, Müslüman coğrafyaların da bu çabadan etkilenmiş olmaları doğaldır. Bugün kadın hakları ve fırsat eşitliği çalışmaları, “İslam kadına eşsiz haklar bahşetmiştir.” gibi abartılı nutuklardan öte bir temellendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Tıpkı, “İslam, cinsiyet ayrımcılığının en derin dinamiğidir.” söyleminin yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç duyduğu gibi.

Adalet Hakkında

Toplumsal cinsiyet eşitliği çabaları, tarihin koridorlarından geçerken son derece yıpranan kadınlar için nefes alma ve kendini yeniden tanımlama imkânı sunmuştur. Hukuki eşitliğin sağlanmasının ardından, yaşamı yönlendiren yazısız kurallar bütününde de kadının korunmasına dair zihniyet dönüşümü çalışmalarına hız verilmiştir. Toplumsal cinsiyet konusunda sadece hukukun uygulanması değil, hakkaniyetin de tesis edilmesi gerekmektedir ki, işte bu noktada adalet kavramı meseleye dâhil olmaktadır.

Adalet, İslam’ın ahlaki ve hukuki sabitelerinden biridir. Hatta Kur’an-ı Kerim’de “kâinat nizamı” olarak sunulması ve “hakkın hâkim kılınması” anlamı taşıması hasebiyle adaletin doğrudan tevhid ile ilintili, imani bir ilke olduğu söylenmiştir (Elmalılı, 1971: V/3117). Sosyal hayat açısından bakıldığında ise adalet “insan

ilişkilerinde karşılıklı saygı ve sevginin gözetilmesi, hak dağılımı ve sorumluluk paylaşımında insafı ve ölçülü bir yolun izlenmesi" şeklindeki tanımıyla güçlü bir anlam zeminine sahiptir. Bu zeminde kadın-erkek ilişkilerine dair betimlemeler, kurallar ve ilkeler bulmak şaşırtıcı olmasa gerektir. Zira insan ilişkilerinin en özel ve kritik eşiklerinden birisi kadın ile erkek arasındaki ilişkidir.

Kur'an'ın ifadesiyle, Allah Teâlâ adildir; hem dünya hayatında hem de ahirette insanlar arasında adaletle hükmeder (Yûnus 10/47, 54; Enbiyâ 21/47). Kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz (Bakara 2/286). Kâinatı bir denge ve ölçü içerisinde yaratmış, bu adalet ekseninin korunmasını murad ederek elçiler ve kitaplar göndermiştir (Hadîd 57/25; Rahmân 55/7-8; İnfitâr 82/6-8). Son Elçisine "Eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet." diye seslenmiş (Mâide 5/42), ayrıca adalet beklentisinin bütün insanlar için geçerli olduğunu ifade buyurmuştur: "De ki, Rabbim adaleti emretti." (A'râf 7/29). Yeryüzünün şerefli halifesi olan insanı her türlü olumsuz koşulda bile adaletten sapmamaya davet etmiş, adaleti sorumluluk bilinciyle birlikte anmıştır: "Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, takvaya daha yakındır." (Mâide 5/8). Yüce Rabbimiz hem "el-Adl" hem de "el-Muksit" isimleriyle kendi zâtını "adalet sahibi" ve "ölçülü hükmeden" olarak tanımlamıştır (Tirmizî, Deavât, 82). O (cc) adil davrananları sever (Hucurât 49/9; Mümtehine 60/8), zulme ve zalimlere ise asla rıza göstermez (Cin 72/15).

Hicret'ten önce Medine'den Mekke'ye gelerek Allah Resûlü'ne biat eden sahâbilerden biri olan Ubâde b. es-Sâmit, "nerede olurlarsa olsunlar adaleti dile getirmeleri ve bu konuda hiç kimsenin kınamasından korkmamaları" üzerine ona bağlılık yemini ettiklerini söyler (Nesâî, Biat, 4). İmtiyaza geçit vermeyen, kuşatıcı ve evrensel karakteriyle adalet (Buladı, 2002: 27), Allah'tan kula, imandan amele, ahlâktan hukuka, kâinattan kıyamete, bireyden topluma bütün varlık dünyasını ilgilendirmektedir. Bir bakıma adalet, ahlaki erdemlerden biri değil, erdemlerin bütünüdür. Aynı şekilde adaletin zıttı olan zulüm de bir erdemsizlik değil, erdemsizliklerin bütünü olarak tavsif edilebilir (Topuz, 2012: 89). Bu zenginlik, kelimenin anlamlarına da yansımış, sözlükler adaleti tanımlarken birden fazla manaya yer vermiştir. Adaletin anlam dünyası eşliğinde toplumsal cinsiyet olgusuna bakmayı amaçlayan bu makale, söz konusu anlam tayfını üç ana renkte inceleyecektir.

Toplumsal Cinsiyet Adaletinin Açılımları

Toplumsal cinsiyet konusunda eşitlikten öte bir adalet öngörülüyor ve bu öngörünün İslami referanslarla da bağdaştığı iddia ediliyorsa, öncelikle adaletin anlamına

vakıf olunmalıdır. Kanaatimizce adalet kavramına ait anlamlar üç öbekte toplanarak toplumsal cinsiyet adaletine ışık tutabilir: a) Eşitlik/denklik b) Denge/itidal c) Hakkanîyet/insaf. Şimdi bu anlamları, kadın ve erkekten bahseden nasslarla beraber okumaya çalışalım.

a) Eşitlik/Denklik

Adaletin temel anlamlarından biri, “eşitlik, eşit olarak paylaşmak, denklik, aynılık, eş ve benzer olmak”tır (İsfehâni, 1997: 551-552). Bir kimseyi başka bir kimseye denk tutmak ve aralarından birine meyletmemek, iki varlığı eşitlemek, birisini diğersinin benzeri kılmak gibi manalar (İbn Manzûr, 2003, X/61), adl/adalet kelimesinin dağarcığında yer almaktadır. Bu anlamıyla adalet Kur’an-ı Kerim’de şöyle kullanılır: “Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler, başka şeyleri Rablerine eş tutuyorlar.” (En’âm 6/1).

Cinsiyet perspektifinden bakıldığında, kadın ve erkek arasında eşitlikten bahsedilebilecek ilk alanın yaratılış hakikati olduğu görülür. Yaratılışın ilk aşamasında insana atıfta bulunarak, meleklerine “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” (Bakara 2/30) buyuran Allah Teâlâ, hem bu ayette hem de insanları “yeryüzünün halifeleri” kıldığına dair diğers ayetlerinde (Neml 27/62; Fâtır 35/39) cinsiyetten bahsetmez. Bu, erkeğin ve kadının, Allah’ın rızasına uygun bir biçimde dünya hayatını şekillendirme görevini paylaştığını, her ikisinin de “halife” sıfatıyla yaratılmış olmaktan dolayı bir özdeğer taşıdığını gösterir.

“Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini de yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın meydana getirip yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.” (Nisâ 4/1) ayetinden anlaşıldığı üzere, her iki cinsin de yaratılış malzemesi yani insanlık hamuru aynı olduğu gibi, bedenlerine üflenen nefha-i ilahi yani ruh da aynıdır (Hicr, 15/28-29). Hayat iksiriyle canlanan ilk kadın ve erkeğin cennetteki ortak yaşamları, yine ortak işledikleri bir kusur sonucu dünya hayatına gönderilmeye nihayet bulurken, ilk günaha dair Kur’ani anlatımlarda da bir eşitlik ve işteşlik vurgusunun hâkim olduğu görülür. Hz. Âdem’in cennetten çıkarılışını eşinin hatasına bağlayan (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 3/1-24), bundan dolayı Hz. Havva’yı ve kızlarını hamilelik, doğum ve özel haller gibi sıkıntılara katlanarak ceza çekmeye mahkûm kılan (Kitâb-ı Mukaddes, Yaratılış 3/16) bir inanış, Kur’an tarafından reddedilir. Hz. Âdem’i aldatanın Şeytan olduğunu ısrarla yineleyen Kur’an, iki eşin Şeytan’a birlikte kandıklarını ve hatayı birlikte işlediklerini (Bakara 2/36-38; A’râf 7/22; Tâhâ 20/121-123), sonuçta da birlikte cezalandırıldıklarını (A’râf 7/27; Tâhâ 20/121) anlatmaktadır. Dünyadaki ilk adımdan itibaren kadın ve erkeği birbirinin

karşısında değil yanında konumlandırılan, yaratılışa kadar uzanan bir suçlamanın önüne geçerek kadının ve erkeğin birbirlerine göre hangi konumda var edildiğini doğru anlamaya imkân hazırlayan bu anlatım, hatada da tövbede de denkliği esas almaktadır.

Hata ve sevap konusu, cinsiyet eşitliğinin Kur'an'da ifade edildiği bir diğer alandır. Kadın ve erkeğin aynı vahye muhatap olmaları, aynı davranışı sergilediklerinde aynı karşılığı almaları, mükâfatta da cezada da denk olmaları ancak cinsiyet adaleti ile açıklanabilir. Ümmü Seleme'nin "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın, hicret hususunda kadınlarla ilgili hiçbir şey buyurduğunu duymadım!" demesinden sonra nazil olan (İbn Kesîr, 1966, II/182) "Rableri, onlara şu karşılığı verdi: Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler bir-birinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşımlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır." (Âl-i İmrân 3/195) ayeti, konunun en çarpıcı örneklerindedir. Bir diğer ayette ise "Mümin olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar." (Nisâ 4/124) buyrulur.

Madalyonun diğer yüzünde, ceza konusunda adaleti işleyen ayetler vardır: "Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir." (Mâide, 5/38), "Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hüküm uygulamaları) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun." (Nûr 24/2).

Toplumsal cinsiyet rolleri tartışmaya açıldığında ivedilikle masaya getirilen iffet algısı ve bu algının namus cinayetlerine kadar uzanan acı yansımaları burada tartışılmalıdır. Zira Kur'an'ın iffet beklentisi, erkeği özgür bırakan ve affeden ama kadını mahkûm ederek sınırsız bir öfkeyle cezalandıran toplumların aksine, eşdeğerlik esasına dayalıdır: "Mümin erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar... Mümin kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar." (Nûr 24/30-31).

Düşünce tarihimiz, insanın Allah'a yönelişinin üç farklı düzlemine dikkat çeker. Meşhur Cibril hadisinin referansı ile (Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1); İslam (şahadet ve ibadet), iman (inanç) ve ihsan (ahlâk) olarak sıralanan bu üç düzlemde Yüce Yaratıcı'nın kadın ve erkeği birlikte anması, benzersiz bir eşitlik alanına işaret etmektedir: "Şüphesiz Müslüman erkeklerle Müslüman kadınlar, mümin erkeklerle mümin kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkekler-

le doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkeklerle, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah başışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (Ahzâb 33/35).

Toplumsal cinsiyet adaletinin alt başlıklarından biri şeklinde değerlendirdiğimiz eşitlik prensibi, "dokunulmazlıklar" konusuyla da yakın ilişki içindedir. İlahi vahyin temel gayelerinden birisi, insanın doğuştan sahip olduğu beş tabii hakkı korumaktır. Din, can, akıl, nesil ve mal dokunulmazlığı olarak sıralayabileceğimiz bu beş temel hürriyet konusunu (Turgay, 1999, 47) eşitlik imgesi yönetir. Hz. Peygamber'in ifadesiyle "Her Müslüman'ın bir başka Müslüman'a kanı, malı ve ırzı (ıffet ve haysiyeti) haramdır!" (Müslim, Birr ve sıla, 32). Sosyal hayatta karşımıza çıkan eşitsizliklerin ve hak ihlallerinin aksine, İslam'ın özünde kadının canı, bedeni ve toplumsal saygınlığı her türlü isnat, istismar ve şiddetten korunmuş; mülkiyet hakkı koşulsuz şekilde tanınmış, inanç dünyası dokunulmaz kabul edilmiş, evlatlarıyla arasındaki doğal ve medeni hukuk muhafaza edilmiştir.

Allah katında bütün insanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir. Allah Resûlü (sav) bu durumu şöyle izah eder: "Ey insanlar! Allah cahiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini kaldırmıştır. İnsanlar iki gruptur: Birincisi iyi, takva sahibi ve Allah katında değerli olan kişi, diğeri ise günahkâr, isyankâr ve Allah katında değersiz kişidir. Bütün insanlar Âdem'in oğullarıdır. Ve Allah, Âdem'i topraktan yaratmıştır." (Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 49). Eşitliğin bozulması, birinin öne geçmesi, değer ve saygınlık elde etmesi, cinsiyet ve benzeri özelliklerle değil, Allah'tan sakınma duygusundaki derinlikle mümkündür: "Allah katında en değerli olanınız, en derin takva bilincine erişmiş olanınızdır." (Hucurât, 49/13).

b) Denge/İtidal

Adaletin bir diğer anlamı, "dengeli ve ölçülü olmak, ifrat ve tefritten uzak kalmak, haddi aşmamak, itidal üzere davranmak"tır (İbn Manzûr, 2003: X/61; Cevherî, 1974: II/87). Kur'an'ın "Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü kılan, dilediği bir biçimde seni oluşturan cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?" (İnfitâr, 82/6-8) ve "Tartıyı adaletle tutun, terazide eksiklik yapmayın!" (Rahmân, 55/9) ayetleri, kelimenin bu anlamına ev sahipliği yapar.

Mutedil olmak, hak ve sorumlulukların dengeli ve ölçülü dağıtımına ve terazi misali bir tarafa yüklenmeyen sağlıklı bir ilişkiye işaret etmektedir. Bu bağlamda, Kerim Kitabın "Onlar (hanımlarınız) sizin için bir elbise, siz de onlar için bir

elbisesiniz." (Bakara, 2/187) ayeti hatırlanabilir. Bu anlayışta taraflardan biri diğ-
ğinin varlığıyla doğru orantılı biçimde ayakta kalabilmekte; kendi lehine gerçek-
leştirdiği haksız bir tasarrufun sadece diğer tarafın hukukunu ihlal etmeyeceğini,
aynı zamanda terazinin ölçüsünü de bozacağını bilmektedir. Kısacası her iki taraf
için de asıl olan bizzat ölçünün ve dengeyi kendisine hürmet duymaktadır. Hz.
Peygamber'in "Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, kadın-
ların da sizin üzerinizde hakkı vardır." (Tirmizî, Radâ, 11) gibi uyarıları, kadın
ve erkek arasında sıklıkla bir tarafın lehine bozulduğunu gördüğümüz denge un-
surunu kurmaya ve korumaya yöneliktir. Öyle ki, Allah Resûlü (sav) kendisine
gelerek eşlerine nasıl davranmaları gerektiğini soranlara; "Yediklerinizden onlara
da yediriniz, giydiklerinizden onlara da giydiriniz, onları dövmeyiniz ve kötüleme-
yiniz." (Ebû Dâvûd, Nikâh, 40, 41) şeklinde cevap vermiş, yeme-içme gibi basit
günlük ihtiyaçların karşılanmasında bile dengeyi ve eşitliğe riayeti öngörmüştür.
Toplumsal cinsiyet olgusu da hayatın her alanında, bilhassa aile içi ilişkilerde
hak ve sorumluluk dengesinin kurulamamasıyla yaşanan olumsuzlukları anım-
satmakta değil midir?

Dengenin korunması aynı zamanda bir bütünlük mesajı da içermektedir. Zira
itidalde, iki varlığı ifrat ve tefrit gibi aşırı uçlara savurmaksızın bir orta noktada
buluşturma ve birbirleriyle ölçülü bir ilişki içine sokma fikri vardır. "Kendileri ile
huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve
merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir." (Rûm
30/21) ayeti, kadın ve erkeğin eş olarak var edilmesini "birbirlerine huzur verme"
gayesine bağlar. Ayet aynı zamanda iki cinsin bulunduğu kavşağı sevgi ve şefkat
gibi ahlaki bir zemine taşıması ve bu durumu Allah'ın varlığının delillerinden biri
olarak sunması sebebiyle düşündürücüdür. Doğrusu, Kur'an'ın anlatımları, kadın
ve erkek arasında dikey ve tek yönlü değil, dögüsel ve çift yönlü bir ilişkiyi ön-
görmektedir: "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velisidir. İyiliği
emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a
ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah
azizdir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Tevbe 9/71).

Hz. Peygamber (sav) ise, "Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğ-
ğer yandır." buyurur (Ebû Dâvûd, Tahâret, 94). Bu tanımlama, kadın ve erkeğin
birbirine indirgenemeyen, birbirinde erimeyen ama birbirinden ayrı da düşmeyen
birer varlık dünyasına sahip olduğunu söyler. İnsan olma ortak paydasında kadın ve
erkeği bütünlüğe taşıyan böyle bir yaklaşım, "zevc" yani "eş" kelimesinin "birbirini
tamamlayan ve birisinin varlığı diğerinin anlaşılmasına yardımcı olan iki varlıktan
her biri" (Feyyûmî, I/259) şeklindeki anlamıyla da birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla
toplumsal cinsiyetin belki de en keskin hiyerarşilerinden birisine sahip olan aile
kurumu açısından da konuya bakmak ve adaleti savunmak doğru olacaktır.

c) Hakkaniyet/İnsaf

Adalet konusunda odağa taşıyabileceğimiz üçüncü anlam ise, "hakkaniyet, hikmet, her şeyi yerli yerine koymak, herkese hak ettiğini vermek, kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklememek"tir (İbn Manzûr, 2003: X/61). "Kıst" kelimesi ve türevleri de Kur'an'da bu anlamda kullanılmaktadır. "Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun." (Nisâ 4/135), "(Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen çağrıya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâ ve heveslerine uyma ve şöyle de: "Ben, Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum." (Şûrâ 42/15) ayetleri bu anlamda örnek olarak verilebilir.

Sosyal ahlâk açısından adalet, her zaman ve koşulda taraf tutmadan, hak ölçülerini dikkate alarak, doğru ve insafî davranabilme yeteneğidir. Dürüst ve tarafsız bir seyirci misali, kendinin başkası ile olan ilişkilerini, dışarıdan izlediği iki şahıs arasındaki münasebetler gibi değerlendirebilmektir (Kasapoğlu, 2012: 61). Herkesin kendine özgü kişiliği, düşünce dünyası, hayalleri, idealleri, öncelikleri, yetenekleri, ilgi ve tecrübeleri olduğunu kabul ederek karar almaktır. Anlama gayretinden, empatiden, iyi niyetten, nesnellikten ödün vermemektir. "Her hak sahibine hakkımı ver." (Buhârî, Savm, 51) buyuran Hz. Peygamber'in ifadesiyle, hakkaniyeti korumaktır.

İnsan gerçekliği, erkek ve kadın olarak iki farklı ama birbirini tamamlayan boyutta yaratılmış olup, din ve dünya hayatı bu iki boyutu birlikte düşünmeksizin anlaşılabilir. Kadın ve erkek, yaratılıştan getirdikleri farklılıklar sayesinde kendilerinde olmayı görebilen ve birbirlerini üretebilen bir cevhere sahiptir. Böyle bir cevherle var edilme noktasında eşdeğerdirler. Dolayısıyla farklılıkları görmek, kadının ya da erkeğin "kendine özgü bir alan" açarak, diğerini yeni bir anlam dünyasına taşıdığını kabul etmek demektir. Yaratılışın birebir örtüşmeyen kodları, iki cinse yeni bir perspektiften önce kendini, sonra da hayatı tanıma fırsatı sunmaktadır.

Hayatın akışı içinde kadının ve erkeğin kendine has nitelikleri suiistimal konusu edildiğinde ya da bu nitelikler dikkate alınmaksızın matematiksel bir eşitleme yapıldığında adaletin yitirilmesi mukadderdir. "Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaleti yerine getirmenizi emretmektedir." (Nisâ 4/58) ayeti gereğince, kadın ve erkek hakkında karar verilirken, sınırlar ve sorumluluklar belirlenirken adaletli olmak gerekir. Ancak cinsiyetin farkları çağırıştıran telaffuzu, kadına ait fiziksel zayıflık ve duygusal yoğunluk gibi birtakım özellikleri öne sürerek onu sosyal hayatın dışına itmeyi haklı gösteremez. Nitekim Allah Resûlü (sav) de bu hassasiyetleri göz önünde bulunduran bir yakla-

şımlla kadınları “kırılmadan taşınması gereken birer kristale” benzetmiş (Buhârî, Edeb, 111) ama bu zarif yapının, kadının hayatını evle sınırlamasına müsaade etmemiştir (Martı, 2009: 87-90).

Hz. Peygamber’in sünnetinde toplumsal cinsiyet adaletini tesis ederken farklılıkları gözden kaçırmamaya dair pek çok örnek vardır. Söz gelimi o, kadınları cihada katılmaya mecbur etmeyerek fıtratı zorlamamıştır. Ama katılmak isteyen bir kadına da -eşi Âişe bile olsa- engel olmamış (Buhârî, Menâkıbü’l-ensâr, 18), kararına saygı duymuştur. Geri saflarda yardım bir yana, Uhud Savaşı’nda bedenini ona siper eden kahraman bir kadını bile uzaklaştırmamış, aksine “Sağıma ya da solu- ma, nereye yönelsem önümde Ümmü Umâre’nin çarpıştığını gördüm.” (İbn Sa’d, 2001: VIII/415) sözleriyle taltif etmiştir. Hz. Peygamber’in savaşa katılan kadınla- ra o güne kadar görülmemiş biçimde ganimetten pay vermesi (Ebû Dâvûd, Cihâd, 141), cinsiyet adaletinden başka neyle açıklanabilir?

Benzer bir örnek de kadınların mescide gelerek cemaate katılımı konusudur. Hz. Peygamber, yaşam şartları ve sorumluluk alanları gereği kadınların camiye düzenli olarak gelmesini, cuma ve vakit namazlarını cemaatle eda etmesini bir mecburi- yet olarak dile getirmemiş, bu hususta kadın ve erkek arasında mutlak bir eşitlik öngörmemiştir. Ama eğer kadın mescide gelmek istiyorsa, hele de bu mescit o günün şartlarında sosyal hayatın kalbinde yer alan bir kültür merkezi ise, onun bu arzusuna göre toplumu yönlendiren yine Hz. Peygamber’dir: “Allah’ın kadın kulla- rının Allah’ın mescitlerine gelmelerine engel olmayın.” (Müslim, Salât, 136) Evet, kadın cuma namazına gelmekle mükellef tutulmamıştır ama Ümmü Hişâm bnt. Hârise gibi, “Kâf suresini her cuma hutbede okurken bizzat Rasûlullah’ın ağzından ezberledim.” (Nesâî, İftitâh, 43) diyebilecek ölçüde de özgür bırakılmıştır. Şu halde adalet, özgürlüğü de destekleyen bir işlev görebilmektedir.

Sonuç

“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl 16/90) ayet-i kerimesi, bütün kuşatıcılığı ile adaleti hayata dâhil etmekten bahsederken, toplumun cinsiyete dair algı, tutum ve beklentilerini de adalet perspektifinden bir kere daha irdelemeyi haklı kılacak güçtedir. İslam’ın öngördüğü adalet, birey ve toplumların istek ve heveslerine göre belirlenmeyen; sevgi ve nefretlere göre yönünü çizmeyen; akrabalık ve yakınlık bağlarına göre ayarlanmayan; ırk, dil, din, mezhep, meşrep, yaş ve statü farkı gözetmediği gibi cinsiyete göre de şekil almayan bir ilkedir. Adaletin hukuki ya da ahlaki bir tabanda değerlendirilmesi bu sonucu değiştirmeyecektir.

Resûl-i Ekrem, bir adalet elçisidir (Açıkel, 2003: 69-79). Onun peygamberliği, cahiliye gibi bir barbarlık ve zulüm kültüründen hak ve adaleti hâkim kılan bir sosyal düzene geçişin benzersiz örneklerine şahittir. Vahiyden hayata, sözden eyleme, teoriden pratiğe yol bulan bir adalet prensibi, Hz. Peygamber ile anlaşılır ve yaşanırlı hale gelmiştir. Bu yaşanmışlığın en bariz göstergelerinden birisi hiç kuşkusuz kadın-erkek ilişkileri ve toplumun cinsiyete dair yaklaşım ve uygulamalarıdır.

Allah Resûlü kız çocuklarını diri diri gömecek kadar ileri gidebilen bir toplumda, kadına yüce ve benzersiz bir değer atfetmiş değildir. Onun yaptığı, en sade anlatımla, kadında var olan “halife olma” yetisini canlandırmak, desteklemek, kadının kendisini ifade etmesinin önündeki engelleri kaldırmak, değerini ve birikimini topluma yansıtabilmesinin yolunu açmak, bugünün ifadesiyle cam tavanları yok etmektir.

Kadın ve erkek arasındaki cinsiyet adaleti, sadece kadının değil erkeğin de dünyasını anlamlandıracaktır. Zira erkeklerin kendi hareket, eylem ve kimliklerini dengeli bir biçimde oluşturabilmeleri ancak terazinin diğer kefesinin yani kadınların hareketine bağlıdır. Aynı şekilde kadınların gerek kendileri gerekse dünya ile ilgili sağlıklı bir algı geliştirmeleri, erkeğin hareketiyle doğrudan ilgilidir.

Elbette cinsiyet konusunda eşitlikten, eşdeğerlikten, eşdüzeylikten ödün verilmemelidir. Ancak görüldüğü üzere eşitlik, adalet kavramında içkin halde bulunur. Diğer alanlarda olduğu gibi cinsiyet konusunda da adalet, maddi planda bir eşitliğin yanı sıra, Yüce Yaratıcı tarafından herkese verilmiş olan özelliklere/farklılıklara saygıyı, dolayısıyla manevi bir eşitliği ifade eder. Adaletin eşitlikle birlikte yürüyen diğer anlamları göz ardı edildiğinde, kadını erkek kimliğinde eşitleme ya da erkeği silikleştirme gibi riskler devreye girecek, insanı örseleyen böyle bir algı ise mizanın bozulmasına yani kâinatın terazilerine uyum sağlama başarımızı yitirmemize neden olacaktır. Şu halde, toplumsal cinsiyet adaletinin eşitliği aşan kazanımları olacağı; ölçü, denge, insaf gibi değerleri bireyin ve toplumun hayatına taşıyacağı; barış ve huzura katkı sunacağı dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Açikel, Y. (2003). Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajlarından 'Adalet' Prensibi. VI. *Kutlu Doğum Sempozyumu*, 69-79.
- El-Buhârî, Muhammed b. İsmail. (1979). *El-Câmiu's-Sahîh (I-VIII)*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslami.
- Buladı, K. (2002). Kur'an ve Adalet. *Diyanet İlmi Dergi*, 38 (1), 23-32.
- El-Cevherî, İsmail b. Hammâd. (1974). *Es-Sihâh fi'l-Lüğa ve'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Hadâratî'l-Arabiyye.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? -Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2, 41-54.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. (trs.). *es-Sünen (I-IV)*. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (nşr.). İstanbul: el-Mektebetü'l-İslami.
- Elmalılı H. Y. (1971). *Hak Dini Kur'an Dili (I-IX)*. İstanbul: Eser.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği. *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 209-230.
- El-Feyyûmî. (trs.). *el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr (I-II)*. Beyrut: El-Mektebetü'l-İlmiyye.
- Güldü, Ö. Ersoy Kart, M. (2009). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (3), 97-116.
- Günay, G., Bener, Ö. (2011). Kadınların Toplumsal Cinsiyet Roller Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15 (3), 157-171.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. (1966). *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. Beyrut.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. (1994). *Es-Sünen (I-II)*. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (thk.). Kahire: Dâru'l-Hadis.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed. (2003). *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâder.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. (2001). *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr (I-IX)*. Ali Muhammed Ömer (thk.). Kahire: Mektebetü'l-Hancı.

- El-İsfehâni, Râğib. (1997). *El-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*. Beyrut: Ed-Dâru's-Şâmiyye.
- Kasapoğlu, A. (2012). Kur'an'da Adalet Psikolojisi -Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler. *Hikmet Yurdu*, 5 (10), 61-106.
- Kitâb-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil*. (1995). İstanbul: Kitâb-ı Mukaddes Şirketi.
- Lloyd, G. (1996). *Erkek Akıl - Batı Felsefesinde "Erkek" ve "Kadın"*. Muttalip Özcan (çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Maral, E. (2004). İktidar, Erkeklik, Teknoloji. *Toplum ve Bilim: Erkeklik*, 101. İstanbul: Birikim.
- Martı, H. (2009). Kristal Metaforu: Kadına Değer Atfetme mi, Kadında Var Olan Değeri Görebilme mi?. *Eski-Yeni*, 12, 87-90.
- Müslim, İbnü'l-Haccâc el-Kuşeyrî. (1995). *El-Câmiu's-Sahîh*, (Nevevî Şerhi ile birlikte) (I-XIX). Muhammed Fuâd Abdülbâkî (nşr.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- En-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. (1994). *Es-Sünen* (I-IX). Abdülfettâh Ebû Ğudde (nşr.). Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye.
- Özkazanç, A. Bilim ve Toplumsal Cinsiyet. Ankara Üniversitesi KASAUM makaleler veri tabanı. Erişim tarihi: 23 Şubat 2015, http://kasaum.ankara.edu.tr/?page_id=182
- Et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. (1987). *El-Câmiu's-Sahîh* (I-V). Ahmed Muhammed Şâkir (nşr.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Platon. (2001). *Timaios*. Erol Güneş-Lütfi Ay (çev.). İstanbul: Cumhuriyet.
- Topuz, N. T. (2012). Bir Erdem Olarak Adalet. *Beytülhikme*, 2 (2) 85-101.
- Turgay, N. (1999). Kur'an'da Sosyal Adalet ve İnsan Hakları. *Dicle Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 41-62.
- Uçan, G. (2012). Post-modern Erkek(lik). *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 262-271.

İslami Finans Kurumlarında Kadın Çalışanlara Yönelik Tutumun Cam Tavan Sendromu Bağlamında Analizi*

The Analysis of the Attitudes towards Women in Islamic Financial Institutions in the Framework of Glass Ceiling Syndrome

Nurgül BAŞARAN**

Yüksek Lisans Öğrencisi, Uluslararası Saraybosna Üniversitesi

Elif NUROĞLU***

Doç. Dr., Türk Alman Üniversitesi

* 6 Mart 2015 tarihinde, KADEM tarafından düzenlenen "Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi"nde bildiri olarak sunulmuştur.

** nurgulguney@gmail.com

*** nuroglu@tav.edu.tr